

VAN HALK MASAL VE HİKÂYELERİNİN İCRA BAĞLAMLI OLARAK DİVANHANE (DUVAKHANE) GELENEĞİ

As a Contextual Performance of Divanhane (Duvakhane) Tradition of Van Folktales and Stories

Dr. Handan KASIMOĞLU*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Van yöresi Türk halk hikaye ve masallarına yönelik olarak bağlamsal koşulların anlaşılmasıdır. Bölgede çok güçlü bir hikaye ve masal anlatım geleneğinin olduğu görülmektedir. Bu güçlü ve zengin geleneğin bağlamsal koşullar ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada divanhane geleneğinin halk anlatıları üzerinde önemli bir rolünün olduğu görülmektedir. Divanhane geleneği ve yapısının özellikle “sözlü gelenek ortamını yaratma ve sürdürmede” oldukça önemli kurumlardan biri olduğu, bunun yanında bir kurum olarak da toplumsal yapı üzerinde farklı rollerinin olduğu araştırma sonucunda görülmüştür. Masalların ve halk hikayelerinin icra bağlamında önemli bir kurumsal yapı olarak karşımıza çıkan divanhanelerin yörede anlatı geleneğinin oluşmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rolünün olduğu bu çalışmada görülmüştür. Ancak 1970’li yıllardan sonra bu geleneğin ve kültürün etkisinin azalmaya başladığı görülmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi, bireylerin yaşam biçimlerinin farklılaşması divanhane kültürünün etkisini yitirmesine yol açmıştır. Bugün bu kültür içerisinde yetişmiş kuşakların anlatımları ile ancak divanhaneler hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Ayrıca bu kültürün UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesinde Türkiye adına kayıtlı olan Geleneksel Sohbet Toplantıları içinde yer alması gerekir. Bu çerçevede yörede ortaya çıkarılan divanhaneler ile ilgili çalışmaların daha ayrıntılı bir şekilde yapılmasının önemi ve gereği vardır. Bu süreçte yörede mevcut olan hikaye ve masal birikim ve dağarcığı ortaya çıkacaktır. Özellikle konu ile ilgili masal anlatıcılarının tespit edilerek ve divanhanelerde anlatılan masal ve hikayelerin derlenmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sözlü Gelenek, İmece, Köy Odaları, Âşıklık Geleneği, Erciş, Somut Olmayan Kültürel Miras, Geleneksel Sohbet Toplantıları.

ABSTRACT

The aim of this study is to understand contextual conditions of Turkish Folktales in Erciş province. There is a very strong folktale tradition in the province. It is thought that the reason of this very rich and strong tradition is related to contextual factors. In this research it is found that divanhane tradition has a very important role in this folktale tradition of the province. It is the one of the very important institution that “creates and sustains oral literature opportunity” in the region. At the same time it is seen that divanhane as an institution has different roles in social structure during research process. Divanhane is the institutional structure for folktales and stories performance. In the region it has been found that they contribute oral literature and sustain them. But after 1970’s this tradition and its culture lost impact in the social life. The specifically technological development and change of life style of people affect the impact of this institution in community. Today we only know that people have such culture from the history. It is also very important that this tradition should be included in UNESCO Intangible Cultural Heritage Representative list of Turkish traditional chat meetings. For this reason it is necessary to make research in detail about divanhane tradition in the region. In this process there are opportunities to reach tale sources of region. Particularly finding storytellers; listening and collecting the tales and stories that performed in divanhane are very important.

Key Words

Oral Tradition, Divanhane Tradition, Erciş, Intangible Cultural Heritage, Traditional Chat Meetings

Giriş: Van’da divanhane denilen ve erkekler arasında eğlence ve kültür aktarım mekanı olarak işlevli olan toplanma biçimlerine farklı adlar altında Türkiye’nin birçok yerinde rastlamak mümkündür. UNESCO tarafından 2003

yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne (Oğuz, 2009) Türkiye mirası olarak kaydedilen Geleneksel Sohbet

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Görevlisi, handanaydin@comu.edu.tr

Toplantıları içinde yer alan Yaren Meclisleri, Sıra Geceleri ve Barana Odaları gibi yapılarda da temel işlevlerin genel olarak divanhaneler ile aynı olduğu görülmektedir. Bu nedenle divanhaneler, UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'nde yer alan Geleneksel Sohbet Toplantılarının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. (Oğuz 2010: 137). "Türk eğlence kültürü 'kış toplantı ve eğlenceleri' bakımından oldukça zengindir. Bu eğlenceler içinde yaygın olanları; gezek, sıra gezmek, sıralar, sıra gecesi, sıra daveti, erfane, ferfane, arifane, erfene, örfene, kaz alemleri, sohbet, sohbet kurma/sohbet alemleri, oda sohbetleri, arabaşı toplantıları, yaren meclisleri, sıra yareni, oymak toplantıları, gün, ziyafet, davetler ve oturak alemleridir (Yakıcı 2010: 95). Sözlü gelenek kuşaktan kuşağa söz aracılığı ile aktarılan her şeyi kapsar (Goody 2009: 128). Bu anlamda sözlü kültürün nesilden nesile aktarılarak taşınmasında önemli bir yere sahip olan divanhanelerin, "eğlence kültürü üzerine çalışan Nebi Özdemir'in (Yakıcı 2010: 95) kültürü meydana getiren somut ve somut olmayan unsurların büyük bir bölümünün eğlence ortamlarında eğlenmek amacıyla yaratıldığı, sunulduğu ve nesillere aktarıldığı (Özdemir 2005: 9) tespiti, sadece bir sohbet ortamı değil, aynı zamanda hoşça vakit geçirilen mekânlar olduğu görülür.

Halkbilimi araştırmalarında *bağlam* önemli bir yer tutmaktadır. Halk anlatılarının temel yapısının kapsamlı bir şekilde anlaşılması için özellikle bağlamın yapısı, özellikleri, bağlamda icranın değerlendirilmesinin çok önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu anlamda bağlam, özellikle icrayı ve masalların çeşitlenmesini etkileyen önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Araş-

tırmalarda özellikle bağlamın dikkatli ve derinlemesine bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Çünkü bağlam yapı itibarıyla tarihsel ortamın temel etkilerini de kapsayan ve içeren çok önemli unsurlardan birisidir (Neuman 2007: 424). Masalların daha sistemli bir şekilde analiz edilmesi, içeriği ve yapısının daha iyi bir şekilde anlaşılmasına yönelik, temel olarak masalların icra bağlamının anlaşılabilirliğini daha iyi sağlayacaktır.

Bu anlamda, özellikle bir model geliştirmek ve bağlamı çok daha somut bir şekilde değerlendirmek için bazı faktörleri inceleme sürecinde öncelikli olarak ele almak mümkündür. Bu çerçevede özellikle halkbilimi açısından bağlam unsurları genel olarak şu faktörlerden oluşur; Dil, ses, hareket, edebi sanatsal özellikler, doku, içerik, edebi-tarihsel bağlam, kültürel bağlam, sosyal ve psikolojik bağlam (Jason 2005: 439-44).

Masallarda divanhane geleneğini temel olarak sosyal ve psikolojik bağlam içerisinde sosyal organizasyonlar içerisinde değerlendirmek mümkündür. Van yöresinde özellikle masal anlatım geleneği ve sürecinin temel olarak divanhanelerde ortaya çıktığı ve geliştiği görülmektedir. Bu sosyal organizasyonların temel hedefi tabii ki sadece bu tür anlatı kültürünü icra etmek için oluşmamıştır. Formlar kapsamlı bir şekilde incelendiği zaman divanhaneler, toplumsal açıdan önemli olan birçok faaliyetin gerçekleşmesine olanak sağlarken aynı zamanda hikâye ve masalların icra edilmesinde büyük bir misyon üstlenerek bu alanın gelişmesine büyük bir katkı sağlamıştır.

Erciş yöresinde yapılan araştırmalar sonucunda yörenin temel değerlerinden birinin divanhane kültürü olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı yörede çok önemli ve güçlü bir sözlü kültür geleneği yaratmıştır. Birçok açıdan inceleme-

ye değer olan konunun bölgede kapsamlı bir şekilde ele alınmasının büyük yararı olacağı düşünülmektedir. Burada genel olarak konu ele alınacak ve özellikle temel fonksiyonları üzerinde durulacaktır. Ayrıca masal geleneğinin oluşmasında bu tür örgütlenmelerin rolü üzerinde genel bir çerçevede durulacaktır. Yapılan mülakatlar ışığında özellikle divanhane kültürünün bölgede yaşayan bireyler için çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda divanhane ortamında bulunmuş dinleyici ve anlatıcıların divanhane hem şekil hem de içerik olarak yöredeki anlam ve önemini belirten sözlerine yer verilmiştir.

Dılmaç (2008): “Divanhane köy odalarından daha büyük olurdu. Yerde yaklaşık elli metre kare büyüklüğünde tamamen el dokuması Van yöresine ait kilimler, keçe ya da el dokuması halılar bulunurdu. Makat denilen divanların üstünde kilim serilir, yaslanmak içinse uzun ince el dokuması kilim desenli yastıklar olurdu. Ayrıca sadece divanda değil, yerlerde de çok sayıda minderler oturmak için bulundurulurdu. Ortada da soba bulunurdu. Divanhane’ye köyün imamı, yörenin ileri gelenleri divanhane sahibi kişiler tarafından her akşam davet edilirdi. Mesela köyde bir yardım veya ortak bir çalışma yapılması gerektiği durumlarda divanhane alınan kararlar çerçevesinde mutlaka imece yapılırdı. Orada yaşayanların hepsi birbirinden haberdar olurdu. Özellikle sık sık divanhane bireyler bir araya geldikleri için çok yoğun bir bilgilenme ortamı oluşurdu. Örneğin, toplantıda oturulduğu zaman orada bulunanlara hepsine; “sen bize bir gıdık vereceksin,” şeklinde şaka yollu takılmalar olurdu.”

Burada “gıdık vermek”; divanhane de bulunanların sahip olduğu bir bilgiyi, masalı veya herhangi bir rivayeti toplan-

tı ortamında bulunan diğer katılımcılar ile paylaşması anlamında kullanılmaktadır. Özellikle 1936’larda bir İngiliz heyetinin yöredeki durumu incelemek üzere Erciş’e geldiği, halkın genel durumu ile ilgili olarak araştırmalar yaptığı ifade edilmektedir. İnceleme sonucunda heyetin gönderdiği raporda ise: “Evet, kıtlık var; ama açlık yok,” dedikleri ifade edilmektedir (Dılmaç 2008). Bu olayın, divanhaneler aracılığı ile toplumdaki her tür sorun ve sıkıntılardan haberdar olunduğu ve güçlü bağların divanhane kültürü ile geliştirilerek bireyler arasındaki işbirliği ve yardımlaşmanın en üst düzeyde olduğunu göstermesi açıdan oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Divanhane geleneği ile ilgili anlatılan diğer bir rivayet ise; “Ercişli Emrah ile Selbi (yörede Selvi’ye Selbi denilmektedir.) hikayesini anlatan âşık, hikâyeye göre Emrah’ı hapse sokar. O anda hikâyenin özellikle dinlenme ve heyecan düzeyi çok üst noktaya ulaşmıştır. Tam bu sırada dinleyici ayağa kalkarak anlatıcıya; “Eğer Emrah’ı hapisten çıkarırsan vallah bu akşam gitmiyoruz,” şeklinde bir tutum ortaya koymaktadırlar (Dılmaç 2008). Buna rağmen anlatıcının hikâyenin geri kalan kısmını ertesi akşama bıraktığı, dinleyicinin geri kalan bölümü dinlemek için tekrar ertesi akşam büyük bir heyecanla divanhane’ye geldiği ifade edilmektedir. Bu durum özellikle divanhane geleneğinin toplumsal yaşam içerisinde ne kadar büyük bir yer tuttuğunu ve aynı zamanda yaşamı da renklendiren bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Poyrazoğlu (2008): “Divanhane’ye daha çok otuz beş yaşını geçmiş olanlar gelebilirdi. Divanhanelerde toplantılarda bir hoca olurdu. Hocanın önünde bir idare lambası bulunurdu. Ayda bir hatim tamamlanırdı. Hatim bitince mevlid

yapılır, peşinden yemek verilirdi. Bir cüz yarım saatte okunurdu. Hatim bitince mevlid verilip yemek yendikten sonra tekrar okunmaya başlanır ve bu sürekli devam ederdi. Divanhane’de abdest yapacak yeri ayrı idi ve namaz cemaatle Hoca tarafından kıldırılırdı. Namaz kılındıktan sonra örneğin, Yusuf ile Züleyha’yı kitaptan hoca okurken dinleyenlerden biri yanındakine hoca daha kelimeyi söylemeden mırıldanır, aralarında tebessüm ederlerdi.”

Bu durum hikayelerin tekrar tekrar okunduğunu ve dinleyici topluluğunun da hikayeleri ezberine aldığı göstermektedir.

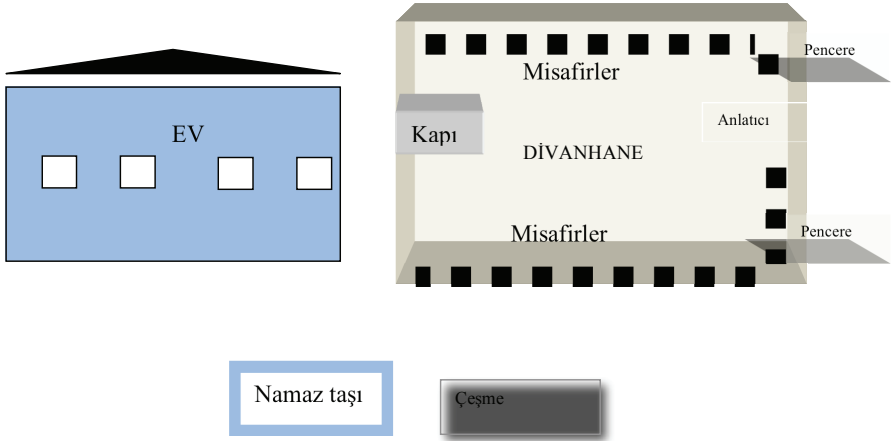
“Divanhane dağıldıktan sonra herkes evine gider, ne dinlenmiş ne anlamış ise çoluk çocuğuna anlatırdı. Divanhane’de Erciş’in, Van’ın tarihi üzerine genel sohbetler de yapılırdı. Osmanlı, Selçuklu üzerine özellikle de Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Karakeçililer üzerine sohbetler yapılırdı. Divanhane’ye dışarıdan misafir edilen âşıklar gelirdi. Cebine para bırakılırdı. Aşık Sabit Müdâmi (güzün gelip Mayıs’ta gitti.) Seyf-i Zülzezen’i anlatırdı. Yaşlı adamlardan hikaye bilenler de hikaye anlatırdı. Örneğin hikayeleri kale ustalarından Mehmet Bayraktar anlatırdı.

Eskiden her mahallede mutlaka bir veya iki tane divanhane olurdu. Kahve yoktu. Kahvelere gidip çay içip eğlenmek, oyun oynamak yoktu. Herkes bağını, bahçesini üzümünü, meyvesini, harmanını bitirir ondan sonra bu mekânlar genelde Ekim ayı gibi açılırdı. Divanhane sahibinin hizmetkarları olurdu. Bu hizmetkarlar ev sahibinin hayvanlarına bakarlar, divanhane’nin temizliğini yaparlar, gelen konuklara izzet ikram ederlerdi. Ayrıca sadece hizmetkarlar değil, gündüz ev sahibinin hanımıyla kızları bu odayı temizlerler, sobayı doldurup

hazırlarlardı. O zaman daha kömür yoktu. Odun yakılırdı. Kömür bilinmezdi. Tezek yakılırdı. Odaya gelenlerin hepsinin yeri belli idi. Her gün herkes kendi yerine otururdu. Odaya gelen hoca önce bir cüz Kur’an okur, daha sonra siret, Hz. Muhammed’in savaşları okunur, ilmiyal, Ahmediye, Muhammediye; Yusuf ile Züleyha gibi hikaye şeklinde olanlar da vezinle okunurdu (aruz vezni). Bunların dışında Danişmend Gazi, Battal Gazi gibi menakıplar; Ercişli Emrah ile Selbi Han, Köroğlu ile Kamer Tay, Köroğlu ile Nigar Hanım, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Karacaoğlu ile Kara Kız, Dede Korkut Hikayeleri, Kırk Vezir Hikayeleri, Kızıroğlu Mustafa Bey, Hayreti Baba, İrşadi Baba, Kurbanı gibi hikayeler ile Sultan Murat, Mir Ahmed Bey, Akıldane Keloğlu, Kaftan, Şilan, Guhur, Zarnazur, Destebozan, Şahmaran, Yedi Arkadaş, Zümrüdü Anka, Horhor At, Kahraman-i Katil, Cırtan Hanım, Sıçtım Hanım gibi masallar anlatılırdı.

Divanhanelerde genel olarak çedene kavrulurdu, çay içilirdi. İnsanlar ellerindeki erzakları divanhanelere getirir, burada bunları paylaşırlardı. Herkes bu durumdan da büyük bir keyif alırdı. Özellikle soğuk kış gecelerinde yaratılan bu paylaşım kültürü insanların yüksek düzeyde ilişki kurmasına ve dostluğun gelişmesine vesile olurdu. Yaz aylarında işlerin yoğun olması nedeniyle divanhaneler paydos edilirdi.”

Mehmet Bülbül (2008): “Divanhane’ye gelen âşıklar en az üç ay misafir edilirdiler. Aşık kaldığı süre içerisinde hikayeler anlatırdı. Bu hikayelerden bazılarının yaklaşık üç ay anlatıldığı olurdu. Mesela Apti Ağa, Zaloğlu Rüstem’i üç ayda anlatırdı. Apti Ağa hikaye boyunca sürekli ayakta durur ve çok büyük bir coşkuyla hikayesini anlatır, ertesi gün devam etmek üzere de



Şekil 1: Örnek Divanhane

en can alıcı noktada hikayeyi bırakırdı. Yirmi beş kuruş harçlığımın on kuruşunu hikaye anlatan aşığa verirdim. Aşıklar genel olarak bu işi para karşılığı yapmazlardı, zaten divanhane sahibi onların temel ihtiyaçlarını karşılayacak desteği vermekteydiler. Ancak insanlar gönlünden ne koparsa onu divanhaneye gelen aşığa verirdi.”

Divanhanelerle ilgili olarak dikkati çeken en önemli noktalardan biri divanhanelerin onomastik yapılarıdır. Bölgede yer alan divanhanelerin sahibinin ismi ile anıldığı görülmektedir. Özellikle sahibinin ismi ile anılan bu yapılar, aynı zamanda bölgenin önde gelen kişilerine

aittirler. Adları tanımlayan hacı, bey, çavuş, ağa, efendi gibi toplum içerisinde bireyleri öne çıkaran unvanlar divanhanelerle adeta özdeşleşmiştir.

Bu durum divanhane ve onun sahibi olan kişi arasında çok yoğun bir ilişki kurulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim, Sadık (2008)'la yapılan görüşmede kendisi bu unvanların karakter olarak da birbirinden çok ayrı olduğunu ifade etmiştir. Mülakatlar çerçevesinde yörede bulunan divanhaneler kısaca aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

Aşağıdaki tabloda verilen divanhanelerin yörenin tanınmış ailelerine ait olduğunu belirtmek isteriz. Divanhane

Tablo 1: Bölgedeki Tespit Edilen Divanhaneler

1. Mecit Gazioğlu Divanhanesi.	9. Bekir Ağa Divanhanesi.
2. Süleyman Bey Divanhanesi.	10. Ahmet Efendi Divanhanesi.
3. Ömer Ağa Divanhanesi.	11. Mehmet Efendi Divanhanesi.
4. Hüseyin Çavuş Divanhanesi.	12. Cemil Bey Divanhanesi.
5. Çerkez Bey Divanhanesi.	13. Şeref Bey Divanhanesi.
6. Hacı Abdurrahman Divanhanesi.	14. Selim Çavuş Divanhanesi
7. Şevket Çavuş Divanhanesi.	15. Hacı Kamil Divanhanesi
8. İdris Bey Divanhanesi.	

sahibi olmak ve sürekli olarak bu ortamın koşullarını yerine getirmek mali açıdan ciddi bir güç gerektirmektedir. Özellikle belirtilen zamanlarda varlıklı kişilerin çok fazla olmaması bu yapılara toplum içerisinde büyük bir değer taşıyan kimlik kazandırmıştır ve dolayısıyla sahibinin isimi ile anılmıştır.

Özellikle belirli bir yaşın üzerinde olan kişilerin divanhanelerle ilgili olarak mutlaka bir öyküsü ve anısının olduğu yapılan görüşmelerle ortaya konulmuştur. İsimlerle ilgili bir diğer nokta ise her divanhane için hemen hemen herkes tarafından bilindiği ve mutlaka divanhaneler arası çok yoğun bir bilgi alışverişinin olduğudur. Onomastik olarak bu yapılara bakıldığında hepsinin erkek adı taşıdığı görülmektedir. Zaten bu mekanlarda sadece erkekler bir araya geldiği için bu nedenle bu tür mekanların isimlerinin erkek ismi olması doğal bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu mekanlardaki toplantılara katılan erkeklerin daha sonra burada öğrendiklerini evinde eşi ve çocuklarıyla paylaşması, sözlü kültürün kitlesel anlamda çok daha etkin bir şekilde kullanılarak yayılmasını sağlamıştır. Bu şekilde divanhane konuşulan konular, anlatılan her masal ve hikaye toplumun her kademesine aktararak, böylelikle nesiller arası sürekliliğin devamı sağlanmıştır.

Konu ile ilgili olarak vurgulanması gereken noktalardan birisi de her yerde en fazla bir ya da iki tane divanhane olmasıdır. Çok fazla olmamasının daha ziyade maliyet ilgili olduğu yapılan mülakatlarla anlaşılmıştır. Aynı alanda veya yakın komşu çevrede birden fazla divanhane olması özellikle rekabet yaratacak, ya da bireyler arasında farklı ilişkiler gelişmesine yol açma olasılığı olabilecektir. Bütün bunların yanında farklı divanhaneler de mutlaka mevcuttur. Ancak bizim yapmış olduğumuz mülakatlar çerçevesinde elde edebildiğimiz önemli divanhaneler yukarıda tablo 1'de belirtilmiştir. Bu mekanlar bölgedeki farklı noktalarda yer almaktadır.

Sonuç olarak divanhaneler, birbirine çok yakın olmayan farklı noktalarda yer alan, bireylerin günlük ve sosyal yaşamında önemli rol oynayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yaşam stiline temel unsuru oluşturan divanhaneler, özellikle kış geceleri çok yoğun olarak kullanılmakta, bu ortamda yapılan geniş ölçekli sohbetler ve sözlü anlatılar ev ortamına girmekte, bu vesile ile de nesilden nesile aktarılmaktadır.

Konu ile ilgili olarak daha detaylı değerlendirilmelere, bu kurumların temel yapı ve fonksiyonellikleri değerlendirilirken daha kapsamlı bir şekilde yer verilecektir. Burada tespit edilen divanhanelerin dışında, daha sonra bölgedeki yapılacak araştırma gezileri ışığında bu mekanların organizasyonel yapılarını daha geniş bir şekilde inceleme olanağı olacaktır. Özellikle bu kurumların toplum nüfuslarının ortaya konulması, kültürel ve sosyal yapılarının daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmasına olanak sağlayacaktır.

Divanhanelerin Fonksiyonlarına İlişkin Bütünsel Bir Değerlendirme

Yapılan değerlendirmeler çerçevesinde divanhane geleneğinin çok farklı misyonları yerine getiren organizasyonlar olduğu görülmektedir. Özellikle yapılan mülakatlar (Dilmaç, 2009), Kasımoğlu (2008), Poyrazoğlu (2008), Çiçek (2008), Bülbül (2008), Koç (2008), Sadık (2008) ve toplanan etnoğrafik veriler çerçevesinde temel fonksiyonları aşağıda farklı boyutlar açısından tartışılmaktadır. Bütün görüşmeler kayıt altına alınmış ve mülakatlar yapılandırılmış bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde özellikle Halo etkisini¹ azaltmak için farklı zaman dilimleri içerisinde ilgili kişilerle iletişim fırsatları yaratılmış güvenilir bir iletişim ilişkisi oluşturulmuştur.

Toplum içerisinde iletişim rolü üstlenmesi: Yörede bulunan divanhanelerin temel rollerine bakıldığı zaman

karşımıza çıkan en önemli fonksiyonlardan birisi, aynı çevrede yaşayan bireylerin periyodik olarak birbirleri ile sürekli olarak iletişim olanağı sağlamasıdır. Özellikle kış aylarında bu iletişim süreci daha yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Yakın çevredeki bireyleri bir araya getiren bu mekanlar toplum içerisinde ilişkilerin kurulması, gelişmesi ve sürdürülmesine büyük katkı sağlamaktadır. Sadece mekan olma özelliğinin ötesinde bir misyona da sahip olan bu yerler, toplum içerisinde ilişkilerin gelişmesine yönelik olarak informel örgütsel yapılar olarak da değerlendirilebilir.

Bu örgütsel yapıların yüzyıllar boyunca bölgenin temel olarak değerlerinin oluşmasında ve gelişmesinde büyük bir rol üstlendiği görülmektedir.

Kolektif hareket etme bilinci vermesi: Divanhane tarzı bir örgütlenme biraz daha kapsamlı bir şekilde incelendiğinde gerçekten de güçlü bir toplumsal organizasyon olarak değerlendirilebilir. Özellikle yapılan mülakatlarda vurgulanan temel noktalardan bir tanesi; ortaya çıkan sorun veya sıkıntıların bu tür mekanlarda ele alınması; ve sonuç olarak ortak bir çözüm modeli geliştirilmesidir. Bu tarz bir yaklaşımda özellikle çözüm modellerinin öncelikle divanhane ortamlarında ele alınması, çözümün ortak bir şekilde değerlendirilmesi ortaya konan yaklaşımın meşrulaşması bakımından önem taşımaktadır. Gerçekten de aynı yerde yaşayanların temel sorunlarına yönelik olarak ortak bir bilinç geliştirilmesi ve ortak çözüm modellerinin ortaya konması toplumsal duyarlılık, ortak davranış geliştirilmesi açısından büyük bir değere sahiptir. Bu tür yaklaşımlar, toplumları uzun vadede daha güçlü ve rekabetçi bir yapıda tutan çok önemli bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel gelişim olanağının sağlanması: Divanhane organizasyonları çok ciddi anlamda kültürel gelişim olanaklarının yaratıldığı mekanlar olarak

değerlendirilebilir. Özellikle kış aylarında farklı şehirlerden gelen aşık, şair ve masal anlatıcıları bu tür mekanlarda iki üç ay kalarak ciddi anlamda bir kültür ortamı yaratmışlardır. Bu mekanlarda dini ve toplumsal yaşam ile ilgili kitaplar okunması ve katılımcılar arasında ilgili konularda tartışılması her yıl yapılan bu kültürel eylemlerin toplumsal gelişim açısından büyük bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Divanhanelerin, organizasyon yapıları olarak buldukları zaman itibarıyla bir okul misyonunu da üstlendikleri düşünülebilir. Öğretici ve araştırmacı bir yaklaşım sergilenen bu yapılarda temel olarak bireylerin Türk kültürüne ilişkin olarak değerlerinin gelişmesine olanak sağlanırken aynı zamanda Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerin hayatlarından örnekler verilmekte, Kur'an okunarak İslam düşüncesi, iman gibi konularda bireylerin daha bilinçli ve birikimli olmaları sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Yardımlaşma kültürü yaratması: Divanhaneler birçok açıdan bireyler arasında yardımlaşma kültürü oluşturması nedeniyle büyük bir değer taşımaktadır. Özellikle ihtiyaç içerisinde olan kişi ya da ihtiyaç duyulan konular bu tür mekanlarda ele alınır. Böylece çözüm geliştirilmeye çalışılır. Ortak mekanda biraraya gelme, paylaşım, ahlaki kodlara yapılan vurgular özellikle yardımlaşma adına büyük bir değer oluşturmuştur. Bir konuda yardımlaşma ihtiyacı olduğunda hemen imece yapılmakta ve ortak toplumsal güç ortaya konularak daha etkili sonuç elde edilmeye çalışılmaktadır. Hz. Muhammed'in "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir." hadisi bireyler arasında yoğun bir işbirliği ve yardımlaşma kültürünün gelişmesine etki eden temel faktörlerdendir. Ayrıca divanhane toplantılarında bu tür konular yoğun bir şekilde ele alındığı için bireylerin yardımlaşma kültürü sürekli olarak canlı tutulmakta ve güçlü bir şekilde pekişmesine olanak sağlanmaktadır.

Halk anlatı kültürünün gelişmesi ve sürdürülmesine olanak sağlaması: Bölgede temel geleneklerin ve bilgi kaynaklarının sözlü kültür ile oluştuğu görülmektedir. Bu sürece bölgede aracılık eden örgütlenmenin ise divanhaneler olduğu görülmektedir. Konuların sürekli olarak tekrar edilmesi ve periyodik dönemlerde ele alınması nedeniyle çok güçlü bir söylene kültürünün geliştiğini görmekteyiz. Özellikle görüşme yapılan kişilerin hafızalarında inanılmaz düzeyde; masallar, hikayeler, efsaneler, dörtlükler, ata sözleri, bilmece, dualar, oyunlar... olduğu görülmüştür. Her alanda çok geniş bir birikime sahip olan anlatıcıların bu söylene yeteneğini divanhane kazandıklarını ifade etmelerinin bu anlamda çok önemli olduğu görüşündeyiz.

Bireysel yeteneklerin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi: Divanhaneler bireysel olarak anlatım ve söylene yeteneklerinin geliştiği önemli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle buralara devam eden bireylerin temel yetenekleri ve becerileri gelişmektedir. Zaman içerisinde güçlü anlatım ve söylene yeteneği olanlar sivrilmekte, çevrede sevilen, sayılan bireyler olmak-

tadırlar. Gerçekten de masal toplanan kişilerin çok güçlü bir anlatım yeteneği, çok güçlü bir hafıza ve örneklendirme becerilerinin olduğu görülmüştür. Masal anlatıcıları, masal kurguları çok güçlü ve her ayrıntıyı bütün detayları ile ortaya koyma becerisi göstermektedirler. Ayrıca bu bireylerde çok güçlü bir iletişim ile beden dilini kullanma becerisinin geliştiği de görülmüştür. Konuşmaları, farklı konularla zenginleştiren bu kişilerin ayrıca dili de büyük bir ustalıklı kullanma yeteneğinde oldukları görülmüştür.

Modern örgütlenme bilincinin sağlanması: Toplumların ilk dönemlerinde ortak çalışmanın çok farklı modellerinin mevcut olduğu görülmektedir (imece, teavün sandıkları vb). Bu anlamda temel bazı faktörlere bakarak; toplumların nasıl örgütledikleri, modern anlamda örgütlenme sürecine geçişin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması mümkün olabilmektedir. Burada informel düzeyde toplumsal yapının özellikle ilişkisel düzeyde nasıl geliştiğini ve süreç içerisinde bunun toplumsal anlamda örgütlenmeye dönüşerek kendi geleneklerini, mekansal unsurlarını ve kaynaklarını yarattığını görmekteyiz. Özellikle kültürel beslenme sürecinin bu tür yapılarda

Tablo 2: Divanhanelerin toplum içinde üstlendikleri fonksiyonlar

Toplum içerisinde iletişim rolü üstlenmesi

Kolektif hareket etme bilinci vermesi

Kültürel gelişim olanağının sağlanması

Yardımlaşma kültürü yaratması

Söylene kültürünün gelişmesi ve sürdürülmesine olanak sağlaması

Modern örgütlenme bilincinin sağlanması

Bireysel yeteneklerin ortaya çıkarılması ve geliştirmesi

Farklı bölgelerden birikimleri çekmesi

geliştirilmesi sistemin çok daha güçlü hale getirilerek rekabetçi bir model ortaya çıkardığını göstermektedir.

Farklı bölgelerden birikimleri çekmesi: Divanhanelerin toplumsal yapı içerisinde sahip oldukları misyon ve nitelik itibarı ile çok önemli organizasyonlar olarak değerlendirilmesinin temel unsurlarından biri de o zaman Türkiye'nin farklı noktalarından gelen aşıklara, anlatıcı ve hocalara hiçbir karşılık beklemeden ev sahipliği yapmış olmasıdır. Ayrıca bu kültürün yerleşik bir özellikte olması, bölgeye zamanında çok önemli seyyahların, hocaların ve aşıkların gelmesinde çok etkin bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu tür bir model olmadığı takdirde bölgeye özellikle söylence kültürü olan hocaların ve aşıkların gelmesi söz konusu elbette olamazdı. Hiçbir karşılık beklemeden bu tür insanların konaklamalarına olanak sağlayan ve temel ihtiyaçlarını karşılayan divanhaneler, yörede güçlü bir kültür stoğunun oluşmasına büyük ölçüde aracılık etmiş ve Türkiye'nin farklı birikimleri ile değerlerinin buralarda gelişmesine ve olgunlaşmasına katkı sağlamıştır.

Sonuç: Genel hatları ile yer vermeye çalışılan divanhaneler, Van yöresinde hikaye ve masal geleneğinin ortaya çıkması ve gelişmesinde büyük bir öneme sahiptirler. Bireylerin kültürel açıdan temel beslenme kaynakları olan divanhaneler birçok açıdan incelenmeye değer çok önemli organizasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle masal bağlamsal koşullarını oluşturan bu mekanlar, birçok açıdan ele alınması gereken güçlü gelenekleri olan sistemler olarak değerlendirilebilir. Süreç içerisinde özellikle farklı bölgelerden anlatıcıları buraya çekmesi, dinleyici ve anlatıcı etkileşiminin çok yüksek düzeyde olması masal anlatımı sürecinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bundan dolayı divanhaneler bölgedeki masal stoğunun oluşması ve gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da

güçlü bir söylence geleneği ve birikimi ortaya çıkmıştır. Özellikle bu gelenekte yetmişmiş anlatıcılara ulaşmak çok çeşitli bilgilerin toplanmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca geçmişin derinliklerinde oluşmuş ve gelişmiş birçok söylenceyi de bu kişiler aracılığı ile geleceğe aktarma olanağı olmaktadır. Daha sonraki süreçte özellikle farklı divanhaneler ve bunların temel özellikleri, yapıları, birikimleri üzerine yapılacak olan çalışmalar ile çok farklı söylence stoklarına ulaşmak mümkün olabilecektir. Birçok açıdan birikimlerin oluştuğu bu yapıların akademik olarak incelenmesinin de çok anlamlı olacağı düşünülmektedir.

NOTLAR

¹ Halo etkisi: özellikle kendileri ile görüşme yapılabacağı ve bilimsel bir çalışmada bu verilerin kullanılacağı söz konusu olduğu durumlarda mülakat yapılanların sosyal beğenilirlik etkisi altında kalarak bazı durumlarda olguları olduğundan farklı bir şekilde aktarması olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

- Goody, Jack. "Sözlü Kültür". *Milli Folklor*, Sayı 83(Güz 2009), s. 128-132.
- Jason, Heda. (Çeviren: Orhun Yakın). "Metin ve Folklor Bağlamı İndekslemeye Karşı". *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. (Editör: M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır), Ankara, 2005: s.439-444.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Cilt, 1,2, İstanbul, 2007.
- Oğuz, Öcal. *Somut Olmayan kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009.
- Oğuz, Öcal. "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Tensili Listesi: Çin Halk Cumhuriyeti'nden Çek Cumhuriyeti'ne Türk Kültürü". *Milli Folklor*, Sayı 88(Kış 2010), s. 137.
- Özdemir, Nebi. *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Yakıcı, Ali. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Somut Mekanı: Konya Barana Odaları". *Milli Folklor*, Sayı 87(Güz 2010), s. 95.

KAYNAK KİŞİLER

- Muhittin Sadık, 05.06.2008, Erciş, Er-Ma Matbaacılık.
- Ömer Poyrazoğlu (Ummani Baba), 05.06.2008, Erciş, Er-Ma Matbaacılık.
- Faik Koç, 10.07.2008, Erciş, kendi evi.
- Kasım Çiçek, 15.07.2008, Erciş, kendi evi.
- Fikret Dilmaç, 15.01.2009, Ankara, kendi evi
- Sıddık Kasımoğlu, 27.06.2008, Erciş, kendi evi .
- Mehmet Bülbül, 05.06.2008, Erciş, Er-Ma Matbaacılık.